

ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БІОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Романюк Р.К.

кандидат біологічних наук, доктор педагогічних наук, доцент, декан
природничого факультету,

Шевчук С.Ю.

кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології, біологічного моніторингу
та охорони природи

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

У Законі України «Про вищу освіту» заклад вищої освіти трактується як «окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей» [4]. Важливим завданням сучасних закладів освіти, одним із результатів їх діяльності, є професійна підготовка майбутніх фахівців різних галузей. В «Українському педагогічному словнику» під поняттям професійної підготовки розуміють «сукупність спеціальних знань, навичок, умінь, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії» [1, с. 306].

Результат професійної підготовки майбутніх фахівців відображено як систему компетентностей (інтегральної, загальних і фахових або спеціальних) і програмних результатів навчання здобувачів освіти в освітніх програмах закладів вищої освіти, що є складовими галузевих і державних освітніх стандартів. Не виключенням є підготовка студентів спеціальності 091 Біологія,

галузі знань 09 «Біологія» [5; 6]. Система професійної підготовки майбутніх біологів є ступеневою, будується на принципах наступності та неперервності і може здійснюватися на різних рівнях вищої освіти: першому (бакалаврському); другому (магістерському); третьому (освітньо-науковому).

Серед форм організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти провідними є: лекції, практичні заняття (лабораторні і практичні роботи, семінари, тренінги), самостійна робота, педагогічна практика, виконання курсових і кваліфікаційних робіт, складання заліків та екзаменів. Однією із найбільш ефективних форм роботи у професійній підготовці майбутніх біологів, враховуючи власний досвід викладання в університеті та думку польських колег[9; 10], є лабораторне заняття (лабораторний практикум). Його дидактичною метою є практичне підтвердження окремих теоретичних положень певної освітньої компоненти (навчального курсу або модулю), набуття умінь та навичок роботи з лабораторним обладнанням, устаткуванням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, оволодіння системою засобів і методів експериментально-практичного дослідження у конкретній предметній галузі.

Саме на лабораторних заняттях формуються важливі спеціальні компетентності біолога, передбачені Стандартами вищої освіти [5; 6], зокрема: здатність досліджувати різні рівні організації живого, біологічні явища і процеси, використовуючи знання і практичні навички у галузі біологічних наук та на межі предметних галузей; здатність до аналізу будови, функцій, процесів життєдіяльності, онто- та філогенезу живих організмів; механізмів збереження, реалізації та передачі генетичної інформації в організмів; здатність виконувати роботу з дотриманням правил біологічної етики, біобезпеки, біозахисту та ін.

Лабораторне заняття – найбільш ефективна форма організації освітнього процесу при вивченні студентами-біологами таких курсів як «Мікробіологія», «Загальна цитологія та гістологія», «Спеціальна гістологія», «Біологія індивідуального розвитку», «Цитологія з основами гістології та ембріології» та ін. Кожне лабораторне заняття включає теоретичну та власне експериментальну складові. Теоретична частина передбачає володіння навчальним матеріалом

конкретної теми; знання послідовності виконання дослідів та/або експерименту; здатність до узагальнення та висновків. Можна здійснювати усне опитування студентів (індивідуальне чи фронтальне), письмовий контроль, біологічний диктант, короткий тестовий контроль, або після проходження лабораторного практикуму здійснювати захист кожного лабораторного заняття в позааудиторний час як індивідуальну роботу зі здобувачами.

Експериментальна частина при вивченні цитології, гістології, мікробіології, біології індивідуального розвитку ґрунтується на вмінні використовувати світловий мікроскоп та інше обладнання для виготовлення і аналізу мікропрепаратів. Зокрема, майбутні біологи знайомляться із обладнанням, приладами і загальними правилами роботи у лабораторії із дотриманням правил безпеки життєдіяльності. Вони набувають практичних навичок виготовлення постійних і тимчасових мікропрепаратів (мазків, гістологічних зрізів, культури одноклітинних організмів та ін.); впізнання фіксованих готових мікропрепаратів клітин, тканин, органів, мікроорганізмів; здійснення замальовок і занотовування результатів до робочого зошиту чи альбому.

Так, при вивченні курсу «Загальна цитологія та гістологія» майбутні бакалаври біології вперше набувають навичок мікроскопіювання, вивчаючи будову і принцип роботи світлового оптичного мікроскопу (бажано, при наявності гарної матеріальної бази, використання різних різновидів мікроскопів – темнопольного, фазово-контрастного, флуоресцентного, з насадкою для цифрового фотографування тощо). Студенти виготовляють найпростіші тимчасові і постійні мікропрепарати, знайомляться з роботою мікротому, різновидами барвників, аналізують електронні фотографії і зображення мікропрепаратів в атласах, роблять замальовки в лабораторний альбом [3]. Здійснюючи гістологічні дослідження, а також вивчаючи різні стадії онтогенезу тварин і людини, основний акцент здійснюється на відпрацюванні у майбутніх біологів навичок аналізу постійних мікропрепаратів, розв'язанню проблемних і

професійно зорієнтованих завдань, роботі з цифровими і друкowanими атласами гістологічних мікропрепаратів [3; 7; 8].

Під час проведення лабораторних занять з мікробіології студенти знайомляться зі спеціальним мікробіологічним обладнанням та матеріалами (термостати, бактерицидні лампи, стерилізатори, поживні середовища, барвники, чашки Петрі, бактеріологічні петлі тощо). Здобувачі освіти вивчають особливості роботи з імерсійною системою світлового оптичного мікроскопу; опановують методи дослідження мікроорганізмів (зокрема, «роздавлена крапля», «висяча крапля», фіксований забарвлений препарат, метод диференціювання клітин бактерій на грам-позитивні та грам-негативні – фарбування за Грамом). Майбутні біологи виявляють клітинні включення та капсули мікробів; з'ясовують морфологію грибів (дріжджів) та актиноміцетів; вивчають складові поживних середовищ та особливості їх приготування задля отримання елективних та чистих культур; знайомляться з методами вивчення біохімічних ознак бактерій, збудниками різних типів бродіння (спиртового, молочнокислого, маслянокислого); здійснюють дослідження мікробіоти повітря, ґрунту та організму людини [2].

Лабораторні заняття є ефективною формою реалізації контекстного підходу у навчання, що дозволяє створити оптимальні умови для формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти. Воно є «квазіпрофесійним», тобто, проміжним між навчальною і професійною діяльністю. При використанні контекстного підходу провідним є розвиток здібностей, навичок, компетентностей студентів-біологів. Це формує у них здатність виконувати професійні функції, вирішувати проблеми та завдання, опановувати майбутню професійну діяльність фахівців різних лабораторій, що займаються фундаментальними та прикладними дослідженнями у біології і суміжних з нею галузях.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. с. 306.
2. Гудзь С. П., Гнатуш С. О., Білінська І. С. Мікробіологія: практикум, тести: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 228 с.
3. Посібник до лабораторних занять із курсу «Загальна цитологія і гістологія» / упорядники: М. Е. Держинський, С. М. Гарматіна, О. В. Данилова. Київ: Фітосоціоцентр, 2006. 259 с.
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. 19 вересня. (№37-38). ст. 2004 (зі змінами згідно Закону №1216-IX від 05.02.2021. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 20. ст.180).
5. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 091 «Біологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1457. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-091-B.pdf>
6. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 091 «Біологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1458. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-091-M.pdf>
7. Романюк Р. К., Шевчук С. Ю. Біологія індивідуального розвитку: робочий зошит для організації лабораторних занять і самостійної роботи над курсом. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 34 с.
8. Чайковський Ю. Б., Сокурєнко Л. М. Гістологія, цитологія та ембріологія (атлас для самостійної роботи студентів): Луцьк, 2007. 152 с.
9. Fleszar E. Dydaktyka biologii i ochrony środowiska: przewodnik dydaktyczny. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2006. 262 s.
10. Okoń W. Dydaktyka Szkoły Wyższej. W-wa: PWN, 1980. 324 s.